

УДК 398:78:7.071.1

*Данилець Вікторія Володимирівна,
аспірант та концертмейстер
кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
навчально-наукового інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
danylets1985@gmail.com*

ГУЦУЛЬСЬКА ТЕМАТИКА І ФОЛЬКЛОР У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

Мета роботи – проаналізувати творчість М. Колесси, зокрема гуцульську тематику, і фольклор, як визначальні фактори музичного стилю мистця. Особлива увага в дослідженні приділяється аналізу музичної структури в симфонічних та фортепіанних творах композитора, висвітлюючи специфічні риси гуцульської музики. *Методологія* статті полягає у використанні аналітичного та компаративного методів дослідження музики Колесси, яка охоплює широкий спектр естетико-стильових мистецьких напрямів ХХ століття: пізній романтизм, імпресіонізм, символізм, неокласицизм, неофольклоризм та гуцульську сецесію. Відзначено органічний сплав різних стильових рис та тенденцій, що значною мірою вплинуло на формотворчі та жанрово-стилістичні особливості його індивідуального композиторського почерку. *Наукова новизна* дослідження підкреслює формотворчу роль музично-семантичних елементів гуцульського фольклору в музичній мові Колесси, особливо в симфонічних та фортепіанних творах. Окреслено основоположну роль жанрових та структурних елементів коломийки в побудові інтонаційних та метро-ритмічних параметрів музичної тканини у творах Колесси. Майстерне поєднання архаїчних пластів карпатського фольклору з новітніми засобами композиторської техніки, вказують на актуальність його музики в європейському контексті. А його творчість сприяла утвердженню українського модерного мистецтва з яскраво вираженою національною основою. Розглянуто праці видатних українських музикознавців та фольклористів, які займаються вивченням творчості М. Колесси, зокрема – її семантичних, стилістичних та жанрових особливостей. *Висновки.* Збагачена карпатськими образами тематика творів Колесси та переосмислення митцем елементів гуцульського фольклору в системі новітніх композиторських прийомів, характеризують його творчість як унікальне та знакове явище в контексті української музики ХХ століття. А глибоко народна складова творчого методу мистця утвердила у вітчизняній композиторській школі чіткі національні орієнтири, серед яких важлива роль належить гуцульському фольклору.

Ключові слова: М. Колесса, симфонічна музика, фортепіанна творчість, гуцульський фольклор, композиторський стиль.

Данилець Вікторія Владимировна, аспірантка и концертмейстер кафедры музыкальной украинистики и народно-инструментального искусства учебно-научного института искусств Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника

Гуцульская тематика и фольклор в творчестве Николая Колессы

Целью работы является анализ творчества Н. Колессы, в частности, гуцульской тематики и фольклора, как определяющих факторов музыкального стиля композитора. Особое внимание в исследовании уделяется симфоническим и фортепианным произведениям, а именно, – специфическим чертам гуцульской музыки. *Методология* статьи включает аналитический и

компаративный методы исследования музыки Колессы, которая охватывает широкий спектр эстетико-стилевых направлений XX века: поздний романтизм, импрессионизм, символизм, неоклассицизм, неофольклоризм и гуцульскую сецессию. Подчеркнуто органическое слияние разных стилистических тенденций в музыке Н. Колессы, что значительно повлияло на формирующие и жанрово-стилистические особенности индивидуального композиторского почерка. **Научная новизна** подчеркивает формирующую роль гуцульского фольклора в музыкальном языке Колессы. Также отмечена основополагающая роль жанра коломыйки в построении интонационных и метро-ритмических параметров музыкальной ткани в произведениях Колессы, особенно в его фортепианных циклах. Высокохудожественное соединение архаических пластов карпатского фольклора с новейшими методами композиторской техники указывают на актуальность музыки Колессы в европейском контексте. Также творчество композитора способствовало утверждению украинского современного искусства с его ярко выраженной национальной основой. Рассмотрены работы известных украинских музыковедов и фольклористов, которые занимаются изучением творчества Н. Колессы, в частности его стилистических, семантических и жанровых особенностей. **Выводы.** Обогащенная карпатскими образами тематика творчества Колессы и переосмысление композитором элементов гуцульского фольклора в системе новейших художественных приемов, характеризуют его музыку как уникальное и знаковое явление в контексте украинского музыкального искусства XX века.

Ключевые слова: Н. Колесса, симфоническая музыка, фортепианное творчество, гуцульский фольклор, композиторский стиль.

Danylets Viktoriia, Postgraduate student, Accompanist, Department of Ukrainian Music and Folk Instrumental Art, Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk.

The Hutsul theme and folklore in Mykola Kolessa music art

The purpose of the article is the analysis of Mykola Kolessa's music art, especially the Hutsul theme and folklore, such as essential factors in his musical style. Especial attention in the research was directed to the symphonic and piano music by Mykola Kolessa. The methodology of the article includes analytical and comparative methods of analysis Kolessa's music. Kolessa's music contains many different aesthetic-style art directions of XX century: late romanticism, impressionism, symbolism, neoclassicism, neo-folklorism, Hutsul secession. Kolessa's creative manner combined different style features and tendencies. Besides it influenced to the formwork and genre-stylistic features of his individual composer style. The critical stage in symphonic work of Kolessa is suite for a string orchestra "In mountains"(1972). This cycle of three-part is distinguished by the refined impressionistic colour in harmonic, timbre and texture relation. The scientific novelty reflects important meaning of the Hutsul folklore in his music language. Also in the article was outlined fundamental role of the kolomyika in intonation and metro-rhythmic parameters in Kolessa's music art, especially it was expressed in his piano cycles. The elements of Carpathian folklore are distinctly presented in the cycle "Three kolomyikas," Preludes and Second Symphony. "Three kolomyikas" is the cycle of piano miniatures where the Hutsul dancing elements are clearly shown in that. Folklore motives in the refined artistically-stylistic finishing are presented in Preludes for piano by Kolessa: "Fantastic" (1938), "Autumn" (1969), "Hutsul" (1975), "About Dovbush" (1981). In the suite for piano "Pictures of Hutsul's Land" composer did not use authentic motives but create the own musical style by the colorful Hutsul folk music. Conclusions. Skilful combination of archaic layers of Carpathian folklore with the newest facilities of composer's technique is specified on actuality of his music in the European context and also his music style assisted becoming of the Ukrainian modern art with the brightly expressed national basis. In the research are considered labours of the prominent Ukrainian musicologists who study and explore Kolessa's music art, in particular – semantic, stylistic and genre features of it. The subjects of Kolessa's music and rethinking of Hutsul folklore elements by him had enriched his music language, also it characterized his composer art as unique and significant phenomenon in Ukrainian music context of XX century.

Key words: M. Kolessa, symphonic music, piano art, Hutsul folklore, composer style.

Актуальність теми дослідження. Микола Колесса – видатна постать в історії української музики ХХ століття. Будучи першим західноукраїнським модерністом, М. Колесса звертався у своїй мистецькій концепції до фольклору, як до визначального джерела інспірації, і в сплаві традицій народної музики з найновішими композиторськими прийомами, був започаткований новий стильовий напрям вітчизняної композиторської школи – «нова фольклорна хвиля».

Актуальність дослідження простежується в окресленні індивідуального творчого стилю М. Колесси, що якнайповніше репрезентує семантичні, стильові, жанрові та ладо-гармонічні засади творення музики на ґрунті фольклорного першоджерела. Як відомо, композитор диференціював регіональні напрямки національного фольклору, широко застосовуючи їх у своїй музиці. Саме в творчості Колесси викристалізувались такі яскраві народні діалекти, як лемківський, бойківський та гуцульський.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчість М. Колесси досліджували видатні українські музикознавці С. Павлишин, Л. Кияновська, О. Козаренко та інші. Слід відзначити ґрунтовну працю Л. Кияновської «Син століття. Микола Колесса в українській культурі ХХ віку».

Метою дослідження є аналіз гуцульського фольклору у творчому переосмисленні М. Колесси.

Основний виклад матеріалу. Музика композитора виразно поєднала своєрідний колорит гуцульської традиції: жанрові особливості народної музики, її ладо-інтонаційний та метро-ритмічний стрій по-новому були сприйняті та переосмислені творчим генієм Миколи Колесси. Розглядаючи творчі принципи М. Колесси, можна ствердити, що він не залишався осторонь від експериментів, які користувалися великою популярністю серед західноєвропейських композиторів початку ХХ століття. Але експерименти композитора із сучасними засобами музичної виразності підпорядковувались музичній ідеї в інтенції підсилити внутрішню глибину та експресію авторського задуму, а не епатувати аудиторію незвичними зовнішніми ефектами, на кшталт деяких європейських композиторів-авангардистів.

Мистець часто звертався до гуцульської тематики для збагачення кола художньої образності своїх полотен, що яскраво втілене в фортепіанній музиці: Сонатині, прелюдах та циклі «Картинки Гуцульщини». Переосмислені ним елементи музичного фольклору пронизують власний стиль музичного мислення композитора, що відобразилось в якісно новій інтерпретації мелодій пісень та характерних ладових особливостей, що яскраво представлено в фіналі Першої симфонії, скерцо та фіналі Другої симфонії, в Четвертій частині оркестрової сюїти «В горах».

Фольклорний матеріал, який він зодягнув у насичені альтеровані гармонії з підсиленням тембрально-колеристичної лінії, звучить у вказаних музичних полотнах досить оригінально, не втрачаючи своєї характерної національної природи. Загострена увага до тембральних барв музичного матеріалу вказує на вплив стильових параметрів сецесії. Як зауважує О. Козаренко, «така імпресіоністична яскравість гармонічної мови має своїм еквівалентом, очевидно, підкреслену декоративність колориту в гуцульському гончарстві» [3, 148].

Великий вплив на становлення творчої індивідуальності Колесси мало культурно-мистецьке середовище не лише Праги, але і тогочасного Львова. Видатний музикознавець, дослідниця творчої діяльності М. Колесси, Л. Кияновська, влучно окреслила засадничі риси його композиторської манери: «... композитор, навчаючись у Відні і Празі, обертаючись в колі видатних митців і пізнаючи найновіші напрями і тенденції буремної доби – міжвоєнного двадцятиріччя, органічно сприйняв і переосмислив на національному ґрунті інноваційні здобутки імпресіонізму, символізму, урбанізму, неокласицизму, зумів тонко відчутти не лише їх музичні обертони, але й поетичні, живописні, архітектурні. Тому його музика настільки барвиста, багата і захоплююча, що може конкурувати з поемою, романом, чи картиною» [2, 54]. В його мистецькій концепції зосереджені риси сецесії, що виявляються у вибагливій інтонаційно-ритмічній структурі музики митця, що відображено в складній та насиченій фактурі фортепіанних циклів автора: «Картинки Гуцульщини», «Три коломийки».

Також визначальною рисою сецесійного стилю є національний елемент, що є дуже співзвучним внутрішньому відчуттю Колесси, який успадкував від батька високоінтелектуальний підхід до фольклорних першоджерел.

Самобутній композиторський стиль яскраво проявляється вже в першому симфонічному творі мистця – «Українській сюїті». Цикл складається з чотирьох частин: Прелюд, Скерцо, Ноктюрн і Коломийка. Вибрані жанри вказують на західноєвропейські традиції, а IV частина виступає символічним узагальненням фольклорної основи цілого твору. Адже коломийка, на основі якої побудований тематизм фіналу, – це надзвичайно місткий жанр в стосунку форми та інтонаційного розгортання музичної структури.

Написаний Фінал в складній тричастинній формі. Основна тема проводиться в партії скрипки і має чіткі національні риси. Гуцульський лад, квінтові ходи та рясна мелізматика надають музиці автентичного колориту. В Коломийці Колесса використав метод тембрального співставлення теми. В музиці втілені виразні риси народного ансамблевого музикування, але, як відмічає С. Павлишин, «це не є наслідування народної гри, а поетичне узагальнення образу» [4, 45]. Коломийка як заключний розділ «Української сюїти» увиразнює драматургію циклу, виступає яскравою смисловою та емоційною кульмінацією, утверджуючи національний колорит твору.

Творчою зрілістю в симфонічній музиці Колесси вирізняється сюїта для струнного оркестру «В горах» (1972). Цикл позначений витонченим імпресіоністичним колоритом у гармонічному, тембральному та фактурному відношенні. В Першій частині початкові інтонаційні звороти в партії скрипок позначені гостротою штрихів та характерною пунктирністю ритмічного малюнку, що відразу передає характерний гуцульський колорит. Гостроту та напругу початкового проведення відтіняє наспівна лірична тема. М'якою ліричністю, пісенністю та задушевністю характеризується Друга частина сюїти «В горах». В цій частині яскраво простежуються стильові риси романтизму, що яскраво представлені в гомофонно-гармонічному типі викладу та характерній романтичній гармонії. Інтонаційно музична тканина III частини сюїти пов'язана з гуцульською мелодикою, яка майстерно переосмислена в індивідуальному стилі композитора,

який зумів вловити найтонші і найтипівіші ознаки народної стихії і втілити їх в оркестровій фактурі. По-новому звучить ладо-гармонічна палітра в IV частині циклу, що насичена терпкими альтерованими співзвуччями в поєднанні із гуцульським ладом, що надає свіжих барв романтично-імпресіоністичному колориту сюїти.

У фортепіанному циклі Колесси «Пасакалія, скерцо і фуга» виразно проглядає ключовий принцип української професійної музики ХХ століття, започаткований Миколою Лисенком, який полягає в об'єднанні народнопісенної основи з жанрами європейської музики. Три частини фортепіанної сюїти пов'язані між собою внутрішнім зв'язком і звучать контрастно одна до одної.

Пасакалія – велична і монументальна, в звучанні поступово наростає драматична напруга. На фоні похмурих дисонуючих гармоній проступає українська тема. Контрастом до Пасакалії виступає II частина, сповнена жвавого, запального характеру. III частина – Фуга, є логічним узагальненням двох попередніх контрастних частин сюїти. Фуга дуже динамічна, експресивна; вона представляє собою класичну форму, але музично-тематичний матеріал виходить за межі поліфонічного жанру. Художня сфера заключної частини насичена фантастичними образами.

Гуцульська тематика виразно присутня в Сонатині для фортепіано Колесси (1939). Цей твір вирізняється стильовим різноманіттям, поєднуючи риси імпресіонізму, неокласицизму та неофольклоризму. Сонатині притаманний узагальнений тип програмності, де кожна частина має назву: I частина «Слідами Довбуша», II частина «Довбуш і Дзвінка», III – «Біля вогнища». Перша частина Сонатини передає стрімку енергію руху, а яскраві ритмічні акценти наближують звучання до гуцульської народно-виконавської традиції. Друга частина змальовує нічний пейзаж у Карпатах, до цієї частини є жанровий підзаголовок «Ноктюрн». Жанровою основою третьої частини є гуцульський чоловічий танець Аркан. Танцювальна стихія цієї частини оздоблена вишуканою ладо-гармонічною палітрою. Контрастом виступає жіноча тема *dolce*, яка відтіняє енергійний запал початкової теми. Сонатині притаманні неофольклористичні риси: гуцульська тематика в поєднанні з вишуканими ладо-гармонічними знахідками та карпатським колоритом звучання, набувають самобутнього та неповторного забарвлення.

У творчому доробку Колесси карпатські елементи особливо виразно представлені в циклі «Три коломийки», прелюдах та Другій симфонії. «Три коломийки» (1958) – цикл фортепіанних мініатюр, в яких чітко виражені характерні риси гуцульської танцювальної стихії. Переосмислення коломийки як головного музичного символу Гуцульщини, дуже майстерно відбулося в творчості Колесси, зокрема в жанрі фортепіанної музики. Як зазначає І. Вавренчук, «жанрово-танцювальна природа коломийки органічно вписується в естетичну концепцію сецесійного стилю» [1, 156]. Адаже з творчістю Колесси, його поетичним світовідвідчуттям та високо естетичним відношенням до фольклору, пов'язане утвердження естетично-стильових засад гуцульської музичної сецесії в музичному просторі Західної України.

Фольклорні мотиви у витонченому художньо-стильовому оздобленні втілені у фортепіанних прелюдах Колесси: «Фантастичний» (1938), «Осінній» (1969), «Гуцульський» (1975), «Про Довбуша» (1981).

Риси імпресіонізму яскраво проглядають в музичній палітрі «Фантастичного прелюду» Колесси (1938). Як зазначав композитор, прелюд був написаний під впливом повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків».

«Осінній» прелюд звуковими барвами занурює в меланхолійно-мрійливу атмосферу осені. Фактурна насиченість і динамічна палітра поступово призводять до кульмінації, після чого знову панує початковий лірико-споглядальний настрій. Цей прелюд за своєю інтонаційною сферою та колоритом перекликається із прелюдією Клода Дебюссі «Мертве листя» з Другого зошити «Прелюдій».

В прелюді «Про Довбуша» використана гуцульська пісня «Ой по-під гай зелененький». Твір написаний в характері нешвидкого танцю з контрастною середньою частиною.

Яскравою сторінкою в фортепіанній творчості Колесси стала сюїта «Картинки Гуцульщини». Композитор зобразив тут не тільки мальовничі пейзажі Карпат, але й вміло відтворив самобутній та неповторний колорит гуцульського життя. В «Картинках Гуцульщини» Колесса не використовував автентичних мотивів, а створив свій власний музичний тематизм на основі барвистої гуцульської стилістики.

Перша п'єса сюїти, «Прелюд» ля-мінор, вводить в атмосферу загадкової карпатської природи. Мінорний лад та варіантний виклад теми дуже влучно підкреслюють особливий колорит народної музики, зокрема характерне награвання «троїстих музик». Фортепіанну фактуру «Прелюду» характеризують квінтові звучання, синкопи, метрична перемінність, поліритмія. Ці елементи споріднюють музичний стиль Колесси з гуцульським фольклорним первнем, збагачуючи та увиразнюючи коло інтонаційних, ладо-гармонічних та тембральних характеристик музичної тканини твору.

Друга п'єса циклу – «Контрасти» ре-мінор. Відповідно до назви, в мініатюрі використані дві теми, що контрастують між собою: рішуча та вольова тема на основі чоловічого гуцульського танцю Аркан та плавна лірична тема, пов'язана з жіночою сферою. Коломийковість в «Контрастах» виступає головним принципом побудови музичного матеріалу. Народний колорит музики яскраво посилює метро-ритмічний чинник, а також артикуляційні та штрихові прийоми музичної виразності: форшлаги, гостре стаккато та звуконаслідування фанфар і сопілки.

Третя п'єса циклу «Колискова» сі мінор відіграє роль драматичної кульмінації циклу. Семантика та драматургія твору виходять за межі жанру мініатюри. Експресія та наскрізний розвиток пронизують акцентовану музичну фактуру на розміреному ритмічному фоні, який нагадує погойдування колиски. Майстерне використання Колессою гуцульської ладовості надає «Колисковій» чіткої жанрової визначеності. Особливо вирізняється ладо-гармонічна лінія середньої частини мініатюри, сповнена альтерованих звучань, хроматизації фактури, модуляцій та розщеплення звуків ладу. Отже, насичений гармонічний фон створює атмосферу неспокою та напруги, яку значно підсилює регістрове розшарування крайніх голосів та наростання динаміки.

Завершує фортепіанний цикл «Картинки Гуцульщини» «Веснянка» мі-мінор (Vivo con anima). Стрімкий рух вводить в настрій весняного пробудження та оновлення.

Наукова новизна. М. Колесса зробив неоціненний вклад у розвиток та становлення національної композиторської школи з чіткими фольклорними орієнтирами. Творчість митця яскраво репрезентує регіональне багатство українського фольклору, зокрема, особливе місце в музиці метра зайняли гуцульська тематика і фольклор. Широке коло карпатської образності втілює композитор у фортепіанних та симфонічних полотнах, використовуючи для художнього оздоблення гуцульського мелосу широкий спектр жанрових, стильових та технічних прийомів сучасного композиторського мистецтва.

Висновки. Творчий стиль Колесси становить унікальне явище в естетико-стильовому контексті українського музичного мистецтва першої половини ХХ століття. Стильова палітра музики Колесси поєднала риси пізнього романтизму, символізму, імпресіонізму, неокласицизму, неофольклоризму та сецесії, утворивши, таким чином, напрочуд барвистий та вишуканий колорит музичної тканини творів з виразною фольклорною домінантою.

Жанрове розмаїття коломийки спонукало Колессу до активних мистецьких пошуків та експериментів, що яскраво втілене у симфонічному циклі «В горах», фортепіанній сюїті «Картинки Гуцульщини» та у фортепіанному циклі «Три коломийки». Аналіз симфонічних та фортепіанних творів Колесси вказує на важливу роль коломийковості в побудові інтонаційно-ритмічного стержня музичної тканини його неповторних шедеврів. А інтерпретація гуцульської тематики і фольклору загалом, суттєво розширила семантичну та образну складові творчості композитора, накресливши нові перспективи розвитку національного фольклору в композиторському мистецтві із застосуванням прийомів сучасної композиційної техніки та різноманітних естетико-стильових тенденцій, характерних для ХХ століття.

Література

1. Вавренчук І. А. Українська музична сецесія: генеза та типологія втілень: дис. на здобуття кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 / ЛДМА ім. М. В. Лисенка. Львів, 2015. 215 с.
2. Кияновська Л. О. Син століття. Микола Колесса в українській культурі ХХ віку. Сім новел з життя артиста: монографія. Львів: ЛДМА імені М. Лисенка, НТШ, 2003. 294 с.
3. Козаренко О. В. Гуцульська музична сецесія: національний відгук на європейський виклик. Музична україністика: сучасний вимір: Київ – І. Франківськ, 2008. Вип. 2. С. 146-152.
4. Павлишин С. Симфонічна творчість М. Колесси. Львів, 1996. С. 44-55.

References

1. Vavrenchuk, I. A. (2015). Ukrainian musical secesia: genesis and typology of embodiments. Doctor's thesis. Lviv: LDMA imeni M. Lysenka [in Ukrainian].
2. Kyjanovska, L. O. (2003). Son of century. Mykola Kolessa is in the Ukrainian culture of XX of age. Seven short stories from life of artist. Lviv: LDMA imeni M. Lysenka, NTSh [in Ukrainian].
3. Kozarenko, O. V. (2008). Hutsul musical secesia: national review on the European call. Muzychna ukrai'nistyka: suchasnyj vymir, 2, 146-152 [in Ukrainian].
4. Pavlyshyn, S. S. (1996). Symphonic work of M. Kolessa, 44-55 [in Ukrainian].